

РЕЦЕНЗИЯ

от д-р **Светослав Михайлов Живков,**

доцент в Историческия факултет на

Софийския университет „Св. Климент Охридски“,

На дисертационния труд на **Димитра Димитрова Воева** на тема: **„Демократичната маска на политическото инженерство. Измененията на изборните правила в България (2009 – 2021)“**, за присъждане на образователната и научна степен **доктор** в професионално направление 3.3. Политически науки; докторска програма „Политология“ (Български политически процес)

Назначен съм със Заповед на Ректора на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ РД-38-411/14.07.2023 г. на основание чл. 4 от Закона за развитието на академичния състав в Република България за член на научно жури по защитата на докторска дисертация на Димитра Воева, редовен докторант във Философския факултет на същия университет. В това си качество представям следната рецензия.

Данни за докторанта. Димитра Воева е възпитаник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. През 2016 г. тя завършва политология във Философския факултет. Две години по-късно се

дипломира като магистър в програма „Политическо консултиране“. Редовен докторант е към катедра „Политология“ от 2020 г. В това си качество участва в няколко научни конференции, а през учебната 2021/2022 г. води семинарни занятия към катедрата по европеистика. Придобитите от нея в хода на следването ѝ компетенции ѝ позволяват да се реализира като професионален политолог. През 2021 – 2022 г. тя работи като сътрудник към Централната изборителна комисия и Районната изборителна комисия на 24-МИР, а през настоящата 2023 г. е експерт в изследователски център „Тренд“.

Актуалност на темата: Изборите са неотменим компонент на всяка представителна демокрация. Отдавна политолозите са установили, че за изхода от изборните борби важни са не само настроенята на изборителите, но и методите, чрез които техните гласове се трансформират в представителни мандати. Преференциалното гласуване в рамките на листовата пропорционална система дебютира в България през 2007 г. за избори за европейски парламент, през 2014 г. в парламентарни избори и през 2015 г. в избори за общински съвети. Към момента обаче отсъства задълбочено изследване върху иновацията, нейното приложение в България и последиците ѝ върху политическата система у нас. От тази гледна точка темата на дисертацията е изключително актуална.

Дисертационен труд: Представеният дисертационен труд е със заглавие „Демократичната маска на политическото инженерство. Измененията на изборните правила в България (2009 – 2021)“ с научен ръководител доц. д-р Стойчо Стойчев. Той е в обем 342 стандартни страници и се състои от увод, три глави (общо 24 параграфа), заключение, библиография (195 страници основен текст) и пет приложения.

В увода дисертантът извежда важноста на изборните регулации за изхода на изборната борба и произтичащата от това заинтересованост у

политическите актьори да напасват правилата в зависимост от интересите им и очакванията им. Авторът посочва фокуса на работата: проблемите с мажоритарната система и преференциалното гласуване. Дисертацията не представлява проучване на изборните регулации в цялост, но още в увода колегата е аргументирала успешно необходимостта от ограничаване на обекта на изследване (стр. 8). Воева конкретизира два предмета на изследване: позициите на политическите сили относно промените в изборните закони и ефектите от приетите реформи. Основната хипотеза на автора е, че „политическият елит инструментализира изборните реформи, като се опитва да реализира сравнителни предимства непосредствено преди избори“ (стр. 7). В увода докторантът набелязва и основните задачи: мотиви за промените, политически контекст, в който те се случват, динамиката в преференциалното гласуване и политическите последици от него.

Първа глава е озаглавена „Избирателни системи и изборни реформи: теория и практика“. В нейното начало авторът дефинира понятията „избори“ и „избирателна система“ и накратко проследява еволюцията в избирателното право през последните двеста години като откроява три важни процеса: въвеждане на всеобщо избирателно право за мъжете, включване на жените в изборния процес и снижаване възрастта за гласуване. Колегата аргументирано заявява, че изборната система не е синоним на изборното законодателство изобщо, а обхваща само някои от параметрите му. В това отношение Воева следва Алън Реник и възприема „разширителното“ възприятие за изборна система, включваща аспектите на избирателните права, изборната администрация, правилата за финансиране на кампаниите и пр. (стр. 13) Още тук докторантът демонстрира отлични познания и критичен поглед върху изследванията на политолози, социолози и юристи от България и света. Така например, Воева не просто успешно отграничава основните компоненти на изборните системи (формула, магнитуд на изборния район и пр.), но познава и представя в детайли

различията в концепцията на водещите политолози като Аренд Лайпхарт, Майкъл Галахър, Пол Мичъл, Рейнълдс и др. От гледна точка типологията на изборните системи авторът възприема класическото разделение на мажоритарни, пропорционални и смесени. Колегата демонстрира добри познания относно множеството им разновидности (относително мнозинство, абсолютно мнозинство, листова пропорционална, единичен преносим глас и др.) и обяснява основните им характеристики, предимства и недостатъци. Така например, по отношение пропорционалните системи докторантът отчита важната роля на магнитуда на изборните райони, а при мажоритарните посочва системния проблем с (пре)районирането и опасностите от джеримендъринг. Относно тенденциите, Воева се солидаризира с доминиращите в науката изводи на учени като Жозеп Коломер, Лайпхарт и Рейнълдс, които отчитат нарастване дела на пропорционалните системи, но отбелязва съществуването на други гледни точки. Напълно обоснован е изводът на колегата, че „избирателната система не е пряко свързана с качеството на демокрация“ (стр. 20)

Третият параграф на първа глава е посветен на преференциалното гласуване. И тук Воева демонстрира отлични познания. Предвид темата на дисертацията авторът обективно се концентрира върху преференциалното гласуване при листовите пропорционални системи. Посочвайки двата основни типа – затворени и отворени листи, колегата отбелязва наличието на множество разновидности – еднократна/многократна, задължителна/доброволна и др. Авторът подчертава същностната черта на преференциалното гласуване – „кандидатите не могат да разчитат само на партията, за да бъдат избрани, а трябва да се състезават със своите съпартийци“ (стр. 23). Относно дискусиата за влиянието на преференциалното гласуване върху избирателната активност Воева познава различните гледни точки, но не заема страна. По-важното е, че, предвид политическата култура на българите, колегата отчита взаимовръзките

между преференциалното гласуване и клиентелизма. Много оригинална е авторовата диференциация на изборната корупция на „вътрешна“ (характерна за твърдите листи) и „външна“ (при преференциалното гласуване) (стр. 29). Дисертантът отграничава два начина, чрез които преференциалното гласуване се използва за контролиране на вота: като код за нерегламентирана идентификация на избирателя и за купуване на гласове за индивидуални кандидати.

В следващите параграфи (4-7) дисертацията се занимава с фундаменталния въпрос относно взаимозависимостите между изборна система и партийна система. И тук Воева демонстрира отлични познания върху политическата теория и вкарва в научен оборот изследванията на водещите политолози (Морис Дюверже, Дъглас Рей, Рейн Таагепера, Карлес Боа, Коломер, Лайпхарт, Матю Съоберг Шугарт и др.). По повод „извечния“ спор кое е причина и кое последица в отношенията „изборна система – партийна система“ дисертантът запознава читателя с двете гледища и отбелязва, че „и двата подхода имат своето основание“ (с. 36). Тази „неутрална“ позиция е успешно аргументирана с българската изборна реформа от 2009 г., която носи важни политически последици, но самата тя е продукт на електорален инженеринг. Докторантът се солидаризира с доминиращото в науката становище, че кардинални промени в изборните системи се правят рядко, тъй като победителите нямат интерес да променят правилата, по които са победили, а и поради наличието на институционални ограничения в някои страни. Относно последните авторът правилно отбелязва, че в България такива липсват, защото изборният кодекс може да се променя по стандартната процедура. Отбелязвайки факторите за промените в изборното законодателство, Воева подчертава важността на партийните интереси, но добавя, че тук роля играят също идеологиите, обществените нагласи и пр. Именно наличието на множество фактори „от заобикалящата среда“ за нея е причина при изборните реформи сметките на

играчите невинаги да излизат. С оглед рекламата на изборните реформи като панацея от някои български партии, колегата отбелязва и обяснява трите христоматийни случая на кардинална промяна в изборните регулации след Втората световна война – Италия, Нова Зеландия и Япония от 90-те години на XX век. В края на главата Воева прави кратка ретроспекция на българските изборни системи. Съвсем естествено фокусът попада върху регулациите след рухването на комунистическия режим. Колегата демонстрира добри познания върху изборното законодателство за VII ВНС и за Народните събрания.

Втора глава, озаглавена „Съдържателни аспекти на предложенията за изборни реформи“, се фокусира върху българското изборно законодателство. Основен източник на дисертанта са стенографските дневници на Народното събрание. Още в началото дисертантът ясно разграничава официално декларираните мотиви за реформите – „желание за повече демокрация“, от реалните подбуди на законотворците – въвеждането на формули, облагодетелстващи представителството на определени партии или личности, и търсенето на имиджов ефект (с. 54). Воева аргументирано откроява основните етапи в еволюцията на електоралното законодателство – законът от 2009, кодексът „Фидосова“ от 2010 г. с измененията му от 2012 г., кодексът „Манолова“ (2014), законовите промени от 2019 г. Приветствам включването в наратива и на неуспешните опити за реформи – референдумите от 2015 и 2016 г. проектите от 2017 г. и 2021 г – защото те свидетелстват за политически намерения. Подходът на колегата при структурирането на наратива следва световните образци. Описанието на всяка една от реформите започва с представяне на политическия контекст и продължава с изложение и анализ на различните проекти, позициите на отделните партии и аргументацията им. Колегата забелязва противоречията в поведението на БСП по въпроса за преференциалното гласуване – официална подкрепа за гъвкавите листи и същевременно партийна забрана

на лични кампании. Бих я насочил, че подобна забрана се наблюдава и при ИТН, което контрастира с рекламата на мажоритарната система. Напълно подкрепям извода на Воева, че с агитациите си за изборна реформа партията на Слави Трифонов цели единствено „добиване на популярност“. Във втора глава Воева демонстрира детайлни познания върху динамиката в позициите на различните партии по конкретните предложения за реформи. В повечето случаи тя успява да открие и действителните мотиви на политическите актьори – афинитетът на коалиционните формации към преференциалното гласуване и защо малките партии се съпротивляват на въвеждането на мажоритарна система. По отношение на ГЕРБ Воева отбелязва, че формацията има интерес от въвеждане на мажоритарна система, но също така с някои предложения партията търси чисто имиджов ефект. Напълно съм съгласен с изводите на автора. Ще добавя, че беше добре да отграничи конкретните случаи, в които доминира единият или другият мотив (по мое мнение към 2020 г. ГЕРБ вече няма никакъв партийен интерес от мажоритарна система). Липсата на анализ на позициите на ДПС срещу мажоритарната система е може би единственият по-сериозен пропуск в наратива на втора глава, предвид че партията е от регионализиран тип (по Карамани).

Трета глава, озаглавена „Практическа реализация на изборните промени“, се фокусира главно върху политическите последици от въвеждането на преференциално гласуване. Тук основен източник за автора са данните изборните резултати от ЦИК. С оглед целите на изследването подкрепям включването на резултатите от изборите за Европейски парламента. Колегата успешно аргументира своя метод за изчисляването дела на преференциалния вот – от гласовете за партии и коалиции от България, а не от общия вот. Приветствам също така въвеждането и използването на понятието „ефективна преференция“. Воева разкрива тенденциите в преференциалното гласуване и при кои партии то е по-често

срещана практика. Докторантът успява да открие факторите, определящи динамиката – както „вътрешните“, така и „външните“ (въвеждането на трицифрени числа при преференциите, машинното гласуване и пр.). Най-ценното в главата е открояването на прекия ефект на реформата – преференциално избраните депутати. Те са представени поименно, като в повечето случаи Воева разкрива причините за тяхното „издигане“ в редицата. Тук бих насочил колегата към неразгледан от нея въпрос – до каква степен личният вот за кандидатите влияе върху тяхното позициониране в листите при последващи избори. Трета глава завършва с анализ на ефектите от машинното гласуване. Напълно споделям и изводите на автора относно ползите и рисковете от иновацията. Смятам обаче, че наративът тук би могъл да бъде по-задълбочен. С оглед целите на изследването бих насочил Воева към сравнителен анализ на преференциалното гласуване при хартиените бюлетини и данните от машините при парламентарните избори от април 2021 г. Докторантът демонстрира и самокритичност. Ограничаването на случаите на преминал преференциален до парламентарно представените партии праг тя отбелязва като „недостатък“ (стр. 153). За мен това не е недостатък, тъй като обратното би включило в базата данни листите на маргиналните формации и би изкривило погледа върху ефектите от реформата. Като „компромис“ предлагам в бъдещите си проучвания Воева да инкорпорира партиите с вот над 1%, т.нар. релевантни партии (по Лайпхарт).

Общото впечатление от работата на Димитра Воева е повече от положително. Дисертацията покрива и в някои отношения надхвърля законовите изисквания. Авторът демонстрира задълбочени познания на проблематиката, способност за критичен анализ на източниците и нужната дистанцираност от обекта на изследване. Изводите на Воева са обосновани. Обемът на използваните източници е внушителен, като само броят на научните изследвания надхвърля 120 библиографски единици. При

цитирането колегата се е придържала към метода на Американската политологическа асоциация. Отклоненията тук са редки и дребни (периодиката не е в курсив, на места годините на издаване са в скоби по Харвардския модел). В текста са инкорпорирани 35 таблици без да броим онези в приложенията. Работата е оригинална, авторова. Не се забелязват никакви белези на плагиатство. Горещо препоръчвам публикуването на дисертацията с включването в научен оборот промените в изборния кодекс през 2022 г. и данните от парламентарните изборите от 2023 г.

Автореферат и публикации: Димитра е представила и изискуемия автореферат, в който представя накратко дисертацията си и синтезира своите изводи; Представя също и три научни статии по темата, една от която е публикувана в Годишника на Софийския университет.

Заключение: Димитра Воева покрива минималните национални изисквания, предвидени в законодателството на Република България. Дисертацията ѝ представлява завършено научно изследване с приносен за българската политология характер. То е първото задълбочено изследване на преференциалното гласуване в България. Заявявам, че ще гласувам „За“ присъждане на научната и образователна степен „доктор“ на Димитра Воева.